

Contortatallens liv i Sverige ur ett kulturellt perspektiv

Erland Mårald • Jimmy Jönsson • Örjan Kardell • Jörgen Sjögren • Anna Tunlid

- Sedan 1920-talet har det funnits planer på att använda contortatall i svenskt skogsbruk men först kring 1970 omsattes de till storskaliga planteringar i norra Sverige.
- Sedan 1970-talet har contortatallen debatterats och knutits till olika sammanhang och skilda värderingsregimer.
- Återkommande har forskare samt företrädare för skogsnäringen och olika miljörelser försökt att avgränsa contortans betydelse för att antingen understödja eller kritisera dess användning.
- Många betydelser har under årens lopp lagts på varandra vilket gör att förståelsen av contortan har blivit alltmer mångsidig och motsägelsefull.

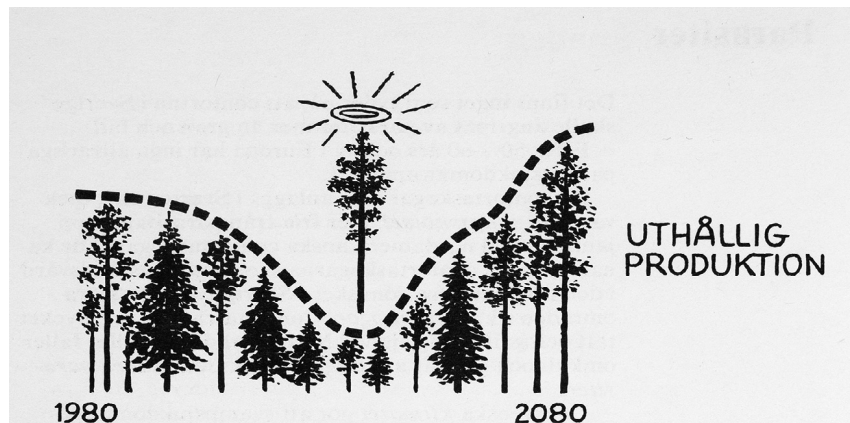
Inledning

Nyligen har vi kunnat läsa om att det utvecklas en ny generation av contortatall – en slags Contorta 2.0. – som ska producera ännu mer och fortare samt överbrygga tidigare problem med krokiga stammar. Det är inte första gången i ett svenskt sammanhang som det gjorts försök att kulturellt avgränsa contortans betydelse. Från de första odlingsförsöken på 1920-talet har contortatallen tvärt om återkommande varit föremål för olika intressens försök att anpassa den efter rådande men ofta motstridiga politiska projekt – från industriella skogsbrukssystem till internationella biodiversitetsagendor.

En utgångspunkt för artikeln som det här faktabladet är baserad på är att en sak – i detta fall ett trädslag – inte ”bara” är en sak. Ur ett kulturellt perspektiv har ting många möjliga användningar och betydelser som varierar beroende på sammanhang. Genom att följa contortans ”biografi” i Sverige, från 1920-talet till idag, blir det tydligt att den rört sig mellan olika ”värderingsregimer” på nationell, internationell och lokal nivå. Artikeln undersöker hur företrädare för skogsnäringen, miljörelsen, myndigheter och forskningen försökt begränsa – ”smalna av” – contortans mångsidiga betydelser genom att reducera den till en funktion i ett system, ett isolerat faktum eller en del i en vetenskaplig modell. Sådana försök till avsmalningar tenderar att utmanas, vilket sammantaget inneburit att contortan i slutändan blivit en ”tjock sak” med många överlappande betydelser. Därtill är contortan inte bara en sak, utan ett levande trädslag med en agens bortom människors vilja och kultur som inte fullt ut går att passa in vare sig i skogsindustriella eller miljöpolitiska sammanhang.

Contortan kommer till Sverige

På 1920-talet gjordes de första försöken att använda contortatallen (*Pinus contorta*) från nordvästra Amerika i Sverige. Det handlade då om att finna ett trädslag som kunde användas i särskilt svårföryngrade områden. Försök med såväl inhemska som utländska träd gjordes längs bergssidan på Avardefjället i Jämtland. Contortan visade här en ”överlägsen härdighet” eftersom den

Figur 1: I en skrift från Domänenverket 1979 presenteras contortan försedd med en helgon-gloria, som en lösning för att rädda svensk skogsnäring från en kris 50 år in i framtiden. Denna kommande ”virkesvacka” var en följd av ambitionen att avverka all gammal improduktiv skog och ersätta den med ungskogar inom ett trakthyggesystem. Men de inhemska trädslagen, tall och gran, växte för långsamt vilket tillfälligt hotade den ”uthålliga produktionen” och industrins råvaruförsörjning. Den snabbväxande contortan kunde, utifrån denna logik, täppa till denna svacka och beskrevs därför som ”ett ljus i mörkret” och en ”räddningsplanka”.

överlevde ända upp till trädgränsen. Med ett trädslag som detta skulle skogsbruket kunna expandera i tidigare oexploaterade fjällnära skogsområden och ändå klara av en varaktig föryngring. Det dröjde emellertid till efter andra världskriget innan planerna började ta form. Genom satsningar på ett trädförbättringsprogram för inhemska tall och gran införlivades dessa trädslag som viktiga kuggar i det framväxande trakthyggesystemet. I trädförbättringsprogrammet ingick insamling av frön, kontrollerad odling, val av föräldraträd och massproduktion av förbättrade plantor. I samma system kunde därefter utvalda frön med rätt ursprung från kanadensisk contorta lätt infogas, och på 1960-talets slut påbörjades en storskalig plantering i norra Sverige. Förutom contortans härdighet betonades dess snabba tillväxt. Den omnämndes som ”kvicktallen” eller ”broilertallen”, det vill säga contortans många egenskaper avsmalnades till en kugge i trakthyggesystemet som skulle öka farten i skogen och rädda framtida skördar och bidra till en ökande industrikapacitet (Figur 1).

Kritiken växer

Redan från början framfördes kritik från miljöorganisationer mot den ”kanadensiska tallen”. Samtidigt höjde forskare ett varnande finger för risken för sjukdomar som tidigare slagit ut inplanterade främmande trädslag i skogar i andra delar av Europa. Motståndet växte sig starkare i början av

1980-talet i den upphettade fjällskogsdebatten. De av skogsbruk tämligen orörda och ekologiskt viktiga så kallade gammelskogarna längs fjällkedjan hotades av skogsbrukets och contortans utbredning. Man varnade också för risken att contortan skulle sprida sig, utkonkurrera inhemska arter och störa den ekologiska balansen samt för att de avverkningsarna som contortan möjliggjorde skulle åstadkomma skador som kanske inte skulle gå att reparera. Contortan smalnades alltså av till ett ekologiskt problem.

Figur 2: Contortatall (*Pinus contorta*). Foto: Mike Pennington (Wikimedia commons).

Debatten tog ytterligare fart i slutet av 1980-talet då många contortaplanteringar, efter flera år av kallt och vått väder, drabbades av svampsjukdomen gremmeniella – ”den röda djävulen”. Många såg det som ett tillfälle att omvärdera contortans närvaro i de svenska skogarna. I en polariserad debatt med stort genomslag i den allmänna opinionen framställdes sjukdomen som ett bakslag för ett onaturligt skogsbruk och contortan reducerades inte bara till ett miljöproblem, utan även ett ”sjukligt” träd. Som ett försvar för contortatalen hävdades att påverkan på skogsbruket var marginell och att utbrottet var ett utslag av onormalt väder. Man menade att detta lätt skulle kunna justeras med nya rekommendationer angående vilka marker som contortan skulle planteras. Dessutom hävdades att kritiken var ett utslag av en främlingsfientlig ”Sjöboanda” som nu hade spridit sig till växtriket.

Striden handlade om, å ena sidan, en strävan att behålla den tidigare kulturella avgränsningen av contortan som en del av en skogsindustriell kunskaps- och värderingsregim eller, å andra sidan, om trädslaget skulle förstås och värderas utifrån en ekologisk och miljömässig kunskapsram. Händelsen ledde till införandet av kraftiga restriktioner för var och i vilken omfattning contorta fick planteras. Därtill genomfördes en första större vetenskaplig utvärdering om trädslagets roll i skogsbruket och påverkan på svensk natur.

Contortan som vän och fiende i globala kriser

Fram till denna tidpunkt hade den svenska diskussionen om contortatalens för- och nackdelar främst förts i ett tämligen ensidigt nationellt sammanhang. I början av 1990-talet öppnades meningsutbytet upp mot en internationell arena. Inte minst genomslaget för biodiversitet vid ratificeringen av Konventionen för biologisk mångfald 1993 ändrade spelplanen. Detta gjorde också avtryck i den nya svenska skogsvårdslagen, också från 1993, där produktion och miljöhänsyn jämfördes. I konventionen slogs det fast att underskrivande länder skulle motverka ”främmande arter” som hotade ekosystemen. Intressant är att regeringen inledningsvis tolkade

att detta inte gällde contortan eftersom den var en del av skogsbruket och inte miljöpolitiken.

Under 1990- och 2000-talet följde emellertid en dragkamp om hur man skulle förstå contortatalen i ett svenskt sammanhang, något som påverkades av inträdet i EU, nya globala miljömål och miljöcertifiering. En koalition av forskare, skogsnäringen, politiker och vissa myndigheter drev på för att beskriva skogen som en ”förnybar resurs” som bäst gynnades av ett ”intensivskogsbruk”, där contortan sågs som ett viktigt redskap för att öka tillväxten i skogen i en övergång till en ”bioekonomi”. En annan allians bestående av andra forskare, miljörelsen, politiker och andra myndigheter såg dessa planer som ett hot mot miljön och den biologiska mångfalden. De argumenterade i stället för att contortan borde klassas som en ”invasiv” främmande art och föras upp på en lista bland arter som skulle kontrolleras och helst tas bort från svensk natur. Båda grupperna försökte att smalna av contortans betydelse genom att koppla den till värdeladdade begrepp som förnybar resurs, bioekonomi, biodiversitet och invasivitet.

Under det senaste decenniet har debatten om contortan alltmer överskuggats av den accelererande klimatförändring-

en. Från vissa håll betonas nu att det är ett ”aktivt” skogsbruk som är det bästa sättet att motverka klimatförändringarna. Eftersom det är en brådskande uppgift att ställa om samhället presenteras den snabbväxande contortan som ett ”klimat- och turboträd” som kan vinna oss tid. Återigen blir trädslaget ”ett ljus i mörkret” för att i nuet hantera ett framtida hot. Omvänt har contortans kritiker försökt att smalna av contortans betydelse till ett hot mot skogens anpassningsförmåga då dess användning och spridning underminerar ekosystem och deras ”resiliens” i en tid då kriser och störningar förväntas öka.

Sociala och estetiska värden har allt sedan 1970-talet använts mot contortan, något som har accentuerats över tid. Enskilda skogsägare har beklagat sig över skadad skog och människor i allmänhet har vänt sig mot risiga bestånd som försvårat för rekreation, bär- och svamplockning och jakt. Contortaskogen är som en ”djungel”. Renskötande samer har likaså motsatt sig plantering av contorta eftersom det minskar tillgången av renlav och skogen blir så tätvuxen att såväl människor som renar ”studsar tillbaka”. Att beskriva plantering av främmande trädslag på detta sätt är inte unikt för Sverige, exempelvis i Storbritannien finns en motsvarande diskussion om ”sitkaslummen”.

Figur 3: En tät contortaskog som belyser de utmaningar som finns med att bibehålla rekreation och renhållning i dessa bestånd. Foto: BOLT.

Smala argument men tjock historia

När contortatalen fördes över till Sverige för ett drygt halvt århundrade sedan lämnades mycket bagage – ekologiskt, socialt och kulturellt – kvar på andra sidan Atlanten. I Sverige hamnade den i ett helt nytt sammanhang, som en kugge i ett produktionssystem med dess tillhörande värderingar. Snart knöts den även till andra regimer och värderingar kopplade till ekologi, klimat, miljö och biologisk mångfald. Diskussionen flyttades också från ett nationellt svenskt till ett vidare internationellt sammanhang, något som ytterligare förstärktes av den globala klimatkrisen. Vidare länkades contortan på en lokal nivå till nya förståelser kopplade till sociala världen, estetik, renskötsel och andra användningar av skogen. Nu har alltså historien kommit i fatt contortan i Sverige och den har åter fått ett bagage, i vissa avseenden nytt, men alltså fullt av motstridiga föreställningar (Figur 4).

Figur 4: Orden till vänster och höger är exempel på försök att reducera och avgränsa förståelsen av contortatalen under dess levnad i Sverige. På vänster sida finns argument för användning av trädslaget i ett skogsproduktionssystem. På höger sida finns miljöargument och sociala argument. Triangeln i mitten visar emellertid att dessa argument överlagras och att den samlade förståelsen blir komplexare med tiden.

Ämnesord: Contorta, Pinus contorta, främmande trädslag, kulturella perspektiv, värderingsregimer, sakbiografi.

>> Läs mer

Mårald, E., Jönsson, J., Kardell, Ö., Sjögren, J., & Tunlid, A. (fast track). An Exotic Tree in a Foreign Country: A Cultural Biography of the Lodgepole Pine in Sweden. *Environment and History*.
<https://doi.org/10.3197/096734023X16869924234822>

Författare

Erland Mårald
 Professor
 Inst. för idé- och samhällsstudier, Umeå universitet,
 901 87 UMEÅ
erland.marald@umu.se

Jörgen Sjögren
 Universitetslektor
 Inst. för vilt, fisk och miljö, SLU,
 901 83 UMEÅ
jorgen.sjogren@slu.se

Jimmy Jönsson
 Forskare
 Avd. för idé- och lärdoms historia, Lunds universitet,
 221 00 LUND
jimmy.jonsson@kultur.lu.se

Anna Tunlid
 Docent
 Avd. för idé- och lärdoms historia, Lunds universitet, 221 00 LUND.
anna.tunlid@kultur.lu.se

Örjan Kardell
 Forskare
 Historiska institutionen, Uppsala universitet,
 751 26 UPPSALA
orjan.kardell@hist.uu.se

Fakta skog

ISSN: 1400-7789. Produktion: SLU, Fakulteten för skogsvetenskap 2023.
 Ansvarig utgivare: goran.ericsson@slu.se.
 Redaktör: yva.melin@slu.se.
 Layout: grafiskservice@slu.se.
 Illustratör: Fredrik Saarkoppel, Kobolt Media AB.

